Tatjana Skočajić

MOJ DEDA ŠRILANČANIN

Kada sam bila devojčica, Pokret nesvrstanih uveliko je naseljavao predele pluskvamperfekta. O njemu se moglo slušati tu i tamo, u sporadičnim emisijama na radiju i televiziji, domaćim filmovima i serijama. U školi ga nisu spominjali. Nije mi bilo jasno čemu je služio, ali sam ga arhivirala na policu drevne i pomalo utopijske prošlosti kojoj nisam pripadala, zajedno sa radnim akcijama, festivalom u Opatiji i Danom mladosti, praznikom koji je – nisam razumela zašto – veličao život čoveka koji se oduvek činio starim. Uprkos dečijem neznanju, prisustvo nečega što je u međuvremenu naraslo u mit popularne kulture bilo je neizbežno u mom malom post-jugoslovenskom životu.

Zahvaljujući Pokretu nesvrstanih generacija mojih roditelja znala je naizust neobična imena pojedinih afričkih, azijskih i latinoameričkih državnika. Ličila su mi na imena majanskih bogova. Kada je naša generacija došla na red, na repertoar su stigla neka sasvim drugačija imena, ali se pokoji nesvrstani predsednik probio i do mojih ušiju. Tako sam perifernim sluhom i bez mnogo truda zapamtila reči: Sirimavo Bandaranaike. Zvučale su kao brzalica za Titove pionire. Dopadalo mi se. Dugo nisam imala pojma da je u pitanju žena, a kamoli da je reč o prvoj premijerki modernog doba.

Mnogo godina kasnije, pravo sa aviona koji je sleteo u Kolombo, moja najbolja drugarica Buda i ja uhvatile smo voz za Kendi. Odluku da na putovanju preskočimo glavi grad Šri Lanke donele smo zbog uštede vremena. Jedino čega se iz njega sećam bile su prodavnice sanitarija i daske za WC šolju u raznim jarkim i pastelnim bojama. Grad u kome se fiziološke potrebe zadovoljavaju u ovakvom ambijentu mora da krije u sebi još štošta vredno pažnje, pomislila sam. Bio je to prvi dan moje menstruacije i pretpostavljam da je značajno uticao na percepciju okruženja.

Železnička stanica u Kolombu bila je živopisna u svojoj haotičnosti, arhaičnosti i prljavštini. Gustina vlage i putnika činila se nesnosnom. Pokušala sam da olakšam sebi odlaskom u toalet, ali u tome nisam uspela. Šarenih WC dasaka nije bilo na vidiku. Pločice su bile natopljene vodom sumnjivog porekla, a kupatilo je zaudaralo na sve nijanse mirisa fekalija u raznim agregatnim stanjima. Ravne sandale nisu pomogle da mi stopala ostanu suva, štaviše. Nije mi preostalo ništa drugo do da se prepustim vatrenom krštenju u ovoj sluzi.

Krvarenje materice i otežavajuće okolnosti za promenu higijenskog uloška zaokružili su osećaj organske odvratnosti. I tako mi se naglo i nenajavljeno, usred javnog toaleta, Šri Lanka otvorila kao najlepši pupoljak titan aruma, gigantskog cveta čuvenog po zadahu lešine i pokvarenih jaja. Miris krvi, urina, izmeta i znoja opkolio mi je sva čula i ostao tu još dugo. Ponela sam ga sa sobom dalje i sprala tek mnogo sati kasnije, teška srca, taman nakon što smo se sjedinili u gotovo patološkoj bliskosti, brat moj, smrad i ja.

Kada smo Buda i ja ušle u voz, unutrašnjost nam se učinila kao muzejski eksponat, čiji ćemo deo postavke sada postati i mi same. Starinski, ali očuvan vagon isprva je bio prazan, sa drvenim policama i sedištima. Kamerna atmosfera iščezla je čim su nagrnuli ljudi i predmeti i počeli da se pakuju svuda okolo, gde god su našli mesta. Turisti, lokalci, crnci, belci, deca, bebe, starci, koferi, zembilji, daske za surfovanje, kamperski rančevi, gitare, prostirke za jogu, pletene korpe, sve se to sjatilo jedno preko drugog. Neki među nama su, delovalo je, visili sa plafona, dok su drugi levitirali između, ali smo na kraju svi pošli na put.

Voz je krenuo širom otvorenih prozora i vrata, kako bi bar ono malo preostalog vazduha što ga vlaga nije pojela ušlo među nas. Disali smo kao na škrge, omamljeni mirisima koji su se širili. Bilo ih je raznih, mada mi se činilo da moja krv prednjači. Oblak isparenja popunio je praznine između putnika. Zatim su na scenu stupili prodavci grickalica, voća i piletine. Probijali su se iskusno i lagano kao jedrilice na pučini. Jedan među njima nosio je svoju robu na glavi i delovalo je da ima džinovsku krunu u obliku sombrera. Izraz lica bio mu je dostojanstven. Za njega

to jeste bila dijadema, a ne samo naslaga bajatog čipsa sa obala Indijskog okeana.

Buda i ja sedele smo odvojeno, kako je koja gde našla mesto i gledale se ćutke. Bio je to trenutak slabosti i neočekivano je brzo nastupio. Brojala sam u sebi zamišljene ovce u nadi da neću povraćati, pasti u nesvest i ugušiti se u sopstvenoj izlučevini. Umor, mirisi, vlaga, gužva i krvarenje podstakli su me da se nađem u zoni optimalne anksioznosti, gde je, činilo mi se, sve bilo moguće. Videla sam da se i Buda, uprkos svom filozofskom imenu, kuvala u istom kazanu. Pošto je put trebalo da traje nekoliko sati, molila sam se samo da preteknemo do kraja, pa šta bude dalje. Ishod je bio neizvestan. Osećala sam se kao Dambo prilikom parade roze slonova, velika i naduvena, sa zenicama koje su menjale oblik.

I onda je usledio preokret. Hemija u mozgu uradila je svoje. Odjednom smo primetile predele kroz prozor. Izgledali su kao iz prirodnjačkih emisija. Banane, strelicije, borovi, brda, planine, kanjoni, uvale, njive, sela. Plavo nebo, prošarano niskim oblacima i kasno popodnevno sunce koje mazi. Nenadano se sve preobrazilo u sinesteziju boja, mirisa i zvukova. Oblak isparenja je pukao, mi smo izašle iz njega preobraćene, a Buda je povratila svoje zen raspoloženje. Uspele smo da pređemo granicu sopstvene izdržljivosti i iznad nas je ostalo samo nebo.

Kada se vagon ispraznio na nekoj od stanica, ustale smo i nakačile se na otvorena vrata, kao što rade putnici željni fotografija za društvene mreže, ali i domoroci koji bi da udahnu malo vazduha. Mi smo objedinjavale obe kategorije i bilo nam je božanstveno. Kako i ne bi, kada smo upravo uspešno okončale prvu lekciju iz života na Šri Lanci, koja je glasila: čistoća i komfor su precenjeni. Razmaženost održavanja higijene samo je jedna đavolja rabota i treba je otresti sa sebe kao bubašvabu. Oslobođenje koje nakon toga nastupa teško je dočarati, posebno ženama kao što sam ja, opsednutim ritualima kupanja i mazanja. Ovo otkrovenje odigralo se tačno godinu dana pred pandemiju koja me je kao bumerang vratila na fabrička podešavanja.

Tako prljave, smrdljive, znojave i oslobođene stigle smo u Kendi. U sumrak smo se vozile kroz grad o kom nismo znale mnogo pre nego što smo došle. U dvorištu s pogledom na reku koja je tekla u ogromnom koritu, u kom je bilo mesta i za krave da pasu, dočekala nas je porodica davno izgubljenih rođaka sa Šri Lanke. Nju su činile dve žene, jedna u svojim četrdesetim, druga u sedamdesetim godinama, majka i ćerka, i sa njima dva velika, negovana i nežna psa, retriver i mešanac.

Smestile su nas sobu sa starinskim nameštajem, žaluzinama, vezenom posteljinom i zavesama. Takav stil na Lanci zvali su kolonijalnim. Odvratnog li naziva, pomislila sam. Zatim smo večerale kari u nekoliko varijanti, nas četiri devojke, dok su se psi hladili na kamenom podu kuće u izrazito ležećem položaju. Razgovarale smo kao da se nismo dugo videle. Naše domaćice bile su lepotice, a majka je naročito odavala utisak otmenosti u izgledu i držanju, iako je bila neposredna i dobroćudna. Ličila je na tamnoputo izdanje Vanese Redgrejv. Njena ćerka, mada ni nalik Nataši Ričardson, imala je širok beli osmeh koji je taman ten isticao kao da je u pitanju trofej. Neko vreme mi je bilo nelagodno što osećam bliskost prema nepoznatim osobama, a onda sam se prepustila privlačnosti, umorna kao pas i spokojna kao dete kad se ušuška u toplo krilo. Letnji raspust kod rođaka na drugom kraju sveta mogao je da počne.

Kendi je bio otkrovenje. Tamo me je odvela turistička inercija, a zahvaljujući njoj obišla sam i ostale lokalitete na ostrvu: popela se na Sigiriju, videla jezero Kandalama, obišla Hram svetog zuba i nebrojeno statua Bude u raznim položajima i veličinama, ušla u pećinu Dambula, prošetala botaničkom baštom, isprobala koješta na uzgajalištu lekovitog bilja i začina, pila kafu u šrilančanskoj verziji Grčke kraljice, zavolela cеđeni sok i džem od šrilančanskih mušmula. Kada smo otišle dalje, nedostajao mi je ovaj džepni azijski Milano, u kom su vespe prigodno zamenjene vozilima tuk-tuk i gde je pijačni i saobraćajni kuršlus sasvim dostojan grada koji pretenduje na to da bude veliki.

U Kendiju sam upoznala još jednog prijatelja sa Lanke. Ali vodi malu turističku agenciju. Sprijateljili smo se prvog jutra, kada smo brbljali u njegovom autu o lokalnoj politici. Nastavili smo priču i dok smo se peli na Sigiriju, i dok smo izlazili iz Dambule, i kada smo pravili pauze pored puta i gledali taj praiskonski, afrički zalazak sunca na jezeru Kandalama. Dogovorili smo se da ćemo sledeći put

ostati duže i da će nas on voziti i na sever i istok zemlje, da nam pokaže tragove besmisleno dugačkog građanskog rata o kom nam je govorio.

Nikada ranije nisam praktikovala ratni turizam. Na Lanci sam osetila potrebu da razumem konflikt kao posmatrač, a ne kao učesnik. Zbog ove radoznalosti, ostatak odmora silno sam propatila što neću otići na poprište sukoba Sinhaleza i Tamilaca, u Tamil Ilam, i videti šrilančansko Sarajevo i Kosovsku Mitrovicu, da uporedim naše podele sa njihovim. Kao da bih tamo razumela išta više od onoga što sam već znala, da svi građanski ratovi liče jedni na druge, ali da je svaki nesrećan na svoj način.

Naredna stanica bila je, kao i ostalim turistima, gradić smešten na zavidnoj nadmorskoj visini, u brdima i planinama centralnog dela ostrva. U Eli smo spavale u kući na čijim je vratila stajao natpis "Happy New Year". Soba je imala reflektore sa fluorescentnim sijalicama i udobne, velike krevete sa lakiranim uzglavljem boje tamnog mahagonija. Pokrivači su bili crveno-plavi, a sa plafona su visile kraljevsko plave mreže za komarce. Na zidu iznad kreveta stajalo je platno na kom su, u maniru hiperrealizma, bili oslikani konji kako galopiraju kroz vodu u podnožju planine negde u Montani. Nedostajao je samo obnaženi torzo Breda Pita u ulozi Tristana da razgori žar Budine i moje seksi spavaće sobe.

Uprkos atmosferi koja je igrala na ivici između diska, bordela, medenog meseca i novogodišnjih praznika, vrhunac boravka u Eli uvek se odigravao rano ujutru. Kada bih otvorila ulazna vrata, još uvek pospana i krmeljiva, ušetala bih u planinu koja mi se sa druge strane balkona bahato nametala. Jednostavno, nisam imala kud. Dramatičniji i lepši pogled odnekud nisam videla nikad ranije, iako od pamtiveka bolujem od toga da sedim na lepim terasama. Jutra na ljuljašci, s pogledom u multiplikovane azijske Glave šećera, u mom svetu još uvek nemaju konkurenciju.

Onda smo krenule dalje. Prvo tuk-tukom, koji je došao po nas usred hladne, planinske noći, sa šarenim svetlima, jambolijom na sedištima i glasnom muzikom. Put je vijugao nizbrdo. Disko-turneja spontano se nastavila i mali pokretni klub tromo je klackao svoja tri točka, pravo ka autobuskoj stanici. Tamo nas je čekao autobus, gde smo se neiskusno nadale da ćemo prespavati put. Bio je u polu-raspadnutom stanju. Sedišta, prozori, zavese, sama konstrukcija, činili su jedva funkcionalnu šklopociju. Međutim, ona je imala ugrađeno novo i snažno ozvučenje, pa je majstor čim smo krenuli otpanjio muziku. Ne znam da li je imao i miksetu, ali tako je zvučalo. Sedele smo iskrivljene i pokušavale da zaspimo. U suton je treštala muzika kao sa onog sveta, a taj svet se nalazio tu ispred, posmatrale smo ga kroz prozor. Kada je svanulo, pesma je već bila deo nas.

Nakon što smo, tri melodična sata kasnije, stigle na južnu obalu ostrva, prošle smo pored većine popularnih letovališta usput. Ambalantota, Tangale, Mirisa, Unavatuna, Hikaduva, sva ta hakuna-matata mesta postala su stecište frilensera sa zapada, takozvanih digitalnih lutalica, koje vole more, sunce, talase, brz internet i jeftino pivo. Između raskošnih plaža i raskošnije džungle, najraskošnija su bila groblja sačinjena od spomenika-krajputaša, nemarno razbacanih pored puta, podignutih za žrtve cunamija koji je 2004. godine razorio već dovoljno siromašnu zemlju. Težina života u ostrvskom raju i ovde je ostala veća od optimizma prosečnog turiste.

Krajnje odredište čekalo nas je na obali i za to smo odabrale varoš koja nije bila upisana na turističku mapu Šri Lanke. Kada danas razmišljam o tome, jedini razlog mogao bi biti pomalo komplikovan naziv. U Ambalangodi, ni po čemu posebnom malom gradu na jugozapadnoj obali, koji je zapravo poseban po svemu, dočekala nas je druga porodica davno izgubljenih rođaka. I njihova kuća bila je udešena u kolonijalnom stilu, sa holandskim potpisom. To je značilo široke tremove, velike stubove, dimnjake, bele zidove sa dekorativnim elementima, vrata rezbarena u flamanskom maniru i tome slično. Dnevna soba, na primer, bila je uređena kao salon, sa visokim plafonima, gipsanim ornamentima i dugačkim, spojenim stolovima kao da se sprema proslava Đurđevdana. Nameštaj je činila mešavina stilskog – od drveta i trske – i plastičnog. Bilo je jasno da su štap i kanap umešali prste.

Mada je fasada mogla navesti na pogrešan trag, porodicu nisu činili imućni ljudi. Kako i da budu, kada su noćenje naplaćivali 5 dolara. Njihov dom nalazio se nekoliko ulica od plaže, u mirnom sokaku blizu pijace i pošte, a u njemu su živeli otac, majka i sin. Scenografiju seoske

idile na Indijskom okeanu dopunjavalo je lepo uređeno dvorište, sa palmom i albicijom, u čijem se hladu odmarao crni koker-španijel, večito isplaženog jezika. Kuće male, krečene u belo, na šrilančanski način.

Odrastajući u sličnoj takvoj, samo na drugom kraju sveta, rano sam savladala osnovne kućevne veštine. Uz svog dedu otkrila sam čitav jedan univerzum u kom su se s uspehom uzgajale biljke, životinje i ljudi. Disciplina koju smo posebno vežbali bila je merenje krvnog pritiska. Dedi, prvoj, drugoj, trećoj i svim ostalim komšinicama i komšijama iz ulice, dedinim sestrama, rođacima i svakom slučajnom prolazniku koji bi naišao, a koji je imao preko 60 godina. Mlađih nije ni bilo. Koristili smo poseban aparat, prvi elektronski u našoj ulici. Sredinom devedesetih godina, kada je dedina penzija iznosila 1.500,00 dinara i kada ga je ujak doneo iz Nemačke, ovaj uređaj izgledao je kao svemirski brod. Iako je bio digitalni, imao je pumpicu, pa je izvesno umeće u rukovođenju njime zaista bilo potrebno. Brzo sam ga savladala i postala najbolja nekrunisana meračica pritiska s ove strane Bukulje.

Deda je, međutim, bio zahtevan trener u toj disciplini. Puko merenje nije bilo dovoljno, o, ne. Nabavio je svesku u koju smo zapisivali rezultate izmerene ujutru, popodne i uveče. Nacrtali bismo tabelu, ispisali dane u nedelji, datume i kolone za GORNJI, DONJI i PULS i beležili redovno. Kada bi neko od komšija došao na kafu i – razume se – merenje pritiska, poneo bi sa sobom vlastitu svesku i u nju zapisao trenutni skor. Kada bismo potrošili jednu beležnicu, nastavili bismo sa drugom, pa sa trećom, a u nedostatku svezaka snalazili smo se kako smo umeli, koristeći dostupne blokčiće i papiriće. Nemalo sam puta uhvatila dedu kako zapisuje na iscepanim novinama, pronalazila kutije od keksa ili papire od čokolade sa brojevima 119 – 78 – 75; 130 -–80 – 80, ispisanim njegovim najlepšim dečijim rukopisom, izbrušenim tokom četiri razreda osnovne škole. To su bile šifre koje sam razumela jako dobro, više nego ostali ukućani, tragovi koje je deda ostavljao za sobom kao kakav nažvrljani periodni sistem elemenata. Znači da ga je mrzelo da traži svesku, ali da je pritisak pod kontrolom.

Rutinu je dodatno činila monotonom okolnost da moj deda baš i nije imao varijacije krvnog pritiska. Nije pio čak ni lekove, jer nije patio od hipertenzije. Ipak, iako smo unapred približno znali rezultate, iako nije bilo neizvesnosti, iako je sve to bio jedan besmislen antiklimaks, merenje se moralo nastaviti, iz dana u dan, iz raspusta u raspust, jer trebalo je nečim ispuniti vreme sporta i razonode od kojih su bili sačinjeni penzija i detinjstvo.

Deceniju nakon što smo dedin aparat za pritisak zauvek okačili o klin, raspakivala sam kofer u Ambalangodi. Zatim sam izašla u dvorište i odatle ugledala deku. Sedeo je u dnevnoj sobi. Na prvi pogled bio je sličan mom, ali ne samo zbog bele pokošulje i godina koje je nosio. Bilo je tu nečega što kroz zamuljan prozor nisam mogla da razaznam odmah. Pokucala sam i ušla unutra, gde me je usisao kovitlac suludih sećanja.

Deka je sedeo sam za slavskim stolom, ispred preglasnog televizora, i merio sebi pritisak, da bi odmah potom zapisao rezultate u blokče. Jednostavnost i mirnoća pokreta bili su tako dobro poznati. Mislila sam da ih više nikada neću sresti, da su pohranjeni u grob zajedno sa mojim dedom. Nisu mi čak ni pali na pamet od onog dana kada je taj grob postao bogatiji za ostatke jednog, meni posebnog, bića.

Naredne dane Buda i ja smo provele na lokalnoj plaži, udaljenoj pet minuta hoda odatle. Posećivali su je psi lutalice i nas nekoliko ljudi, a među njima još jedan deda. Moj radar za simpatične starce ni ovoga puta nije zakazao. Njegova kuća nalazila se na samoj obali, sa dvorištem u pesku, obraslim zelenom puzavicom mesnatog lišća. Svake večeri, dok je sunce zalazilo, deda je izlazio sa svojim unukom da uživa u prizoru. Obučen samo u kariranu maramu, vezanu oko struka, tamnog tena i sede kose, seo bi u turski sed, dok bi u krilo posadio dečaka. Uživali su u trenutku fjake zbog kog su neki od nas potegli sa drugog kontinenta, a koji je njima bio nadohvat ruke. Nisu ga uzimali zdravo za gotovo. Sedeli bi, uglavnom ćutke, gledali ispred sebe, a ponekad bi dečak pokazao prstom pravo, na šta je starac mirno odgovarao. Sve sam ih razumela.

"Deko, jesi li izmerio pritisak jutros?"
"Jesam, sine."
"Je l' dobar?"
"Jeste, ne brini, zapisao sam."

"Deda, a šta je ono malo što svetli na nebu?"
"Nemam pojma, mili moj, ali saznaćemo jednog dana."

Sredinom devedesetih godina, zidovi kabineta za geografiju moje osnovne škole na Voždovcu još uvek su na sebi nosili karte starog sveta, onog od pre pada Berlinskog zida. Na jednoj se nalazilo ostrvo u Indijskom okeanu, zavodljivog naziva Cejlon. Činilo se kao mitska zemlja, a tako je i izgledalo na karti, krajnje nesvrstano – ni Azija, ni Afrika. Mirisalo je svaki put kad sam ga pogledala. Pretpostavljajući da se na njemu gaji aromatični začin za sutlijaš sa čijih se kesica u samoposlugama smešila žena sa šeširom, verovala sam da takva zemlja osmeha zaista postoji. Dvadeset godina kasnije ispostaviće se da nisam pogrešila. Misteriozni status Šri Lanka zadobila je u vreme dok sam odsutno lutala pogledom na dosadnim časovima prirode, društva i geografije, kao Branislav Nušić na časovima pravoslavnog katihizisa. Činjenica da sam išla u školu sa imenom svog omiljenog domaćeg pisca bojila je u šareno đačku svakodnevicu.

Tog zavejanog februara, pred odlazak na Šri Lanku, u svoj izmaštani zavičaj, pomišljala sam da se ušunjam u kabinet za geografiju i zabodem zastavicu na kartu, iako je verovatno odavno otišla na ropotarnicu istorije, zajedno sa Cejlonom. Bisti Branislava Nušića – i statui Sirimavo Bandaranaike, u dvorištu neke škole na Šri Lanci – sigurno bi zaigrao brk. Osećaj da putujem u postojbinu, na mapu iz kabineta za geografiju, nije me napuštao sve dok nisam sletela u Kolombo, gde se su se očekivanja dezintegrisala u oblaku vlage. U njoj je ono što sam verovala da je prošlost postalo sastavni deo prostorvremena koje me okružuje. Moji stari i novi prijatelji širokih osmeha tamo žive u simbiozi sa mnom i sa dedom. Svi smo Bude. Za snalaženje nam nije potrebna nikakva mapa osim zvezdane. Nema istorije, nema budućnosti, nema rata. Samo jedno neprolazno, toplo leto i kosmos u nama.